

Organizacja i działalność policji kryminalnej w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Wybrane aspekty

Abstrakt

Okres dwudziestolecia międzywojennego był trudny dla polskich władz państwowych. Równoległe z odbudową państwa polskiego i tożsamości narodowej tworzono fundamenty polskiego prawa. W krótkich odstępach czasu dokonywano wielu istotnych zmian organizacyjnych, które objęły również Policję Państwową. W tym okresie znacznie usprawniono aparat administracyjny w Polsce, dążono także do budowy własnego modelu organizacji wewnętrznej państwa. W latach 1919–1939 kilkakrotnie przeprowadzano reorganizację struktur Policji Państwowej. Problemy społeczne, wyznaniowe, narodowościowe czy różnice kulturowe w nowo powstałej państwowości stały się pośrednimi przyczynami przestępczości. Do walki z nią powołano między innymi policję kryminalną. Celem niniejszego artykułu jest omówienie jej organizacji i działalności w okresie dwudziestolecia międzywojennego i podanie najważniejszych zmian prawnych, których dokonano dla tej formacji. Autor sformułował następującą hipotezę badawczą: reorganizacja struktur Policji Państwowej miała zasadnicze znaczenie w zakresie organizacji i działalności policji kryminalnej. W analizie posłużono się metodą dogmatyczno-prawną, a ze względu na zakres czasowy – również metodą historyczno-prawną.

Słowa kluczowe Policja Państwowa, policja kryminalna, przestępczość, II Rzeczpospolita Polska.

W związku z odzyskaniem przez Polskę niepodległości w 1918 r. okres międzywojenny był specyficzny i wiązał się z odbudową państwa oraz tożsamości narodowej. Tworzono wówczas fundamenty polskiego prawa. W toczącej się na jego temat debacie społecznej często wspomniano zagadnienie przestępczości. Przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego próbowano znaleźć odpowiedzi na pytania: czym jest przestępczość? Jakie są jej przyczyny? Pośrednimi przyczynami jej istnienia były problemy społeczne, wyznaniowe, narodowościowe oraz różnice kulturowe w odbudowywanym kraju. Po odzyskaniu niepodległości państwo polskie dążyło do zorganizowania badań nad przestępczością, a zwłaszcza do poszukiwania skutecznych metod jej zwalczania. Specyfika formacji, jaką była Policja Państwowa (PP) w okresie międzywojennym, pozwoliła na wydzielenie kilku rodzajów służby. Ze względu na trudną sytuację panującą w kraju na duże uznanie zasługiwał pion śledczy policji, który realizował ustawowe zadanie zwalczania przestępczości.

Na potrzeby prowadzonych rozważań autor sformułował następującą hipotezę badawczą: reorganizacja struktur PP miała zasadnicze znaczenie w zakresie organizacji i działalności policji kryminalnej, która była częścią wyspecjalizowanego pionu PP. Dlatego też w opinii autora policja kryminalna w okresie międzywojennym zasługuje na szerszą charakterystykę. W artykule zostały przybliżone jej organizacja, działalność, metody działania oraz najważniejsze zmiany organizacyjno-prawne, które objęły tę formację w okresie międzywojennym.

Struktura i podstawy działalności Policji Państwowej

Bezpieczeństwo wewnętrzne II RP miało ogromny wpływ na jej pozycję na arenie międzynarodowej i na bezpieczeństwo narodowe. Jego poziom nie był stały, ponieważ w krótkich odstępach czasu dokonało się wiele istotnych zmian organizacyjnych, które objęły również PP. W Polsce międzywojennej znacznie usprawniono aparat administracyjny, konsekwentnie dążono również do budowy własnego modelu organizacji wewnętrznej państwa¹.

Policja Państwowa została powołana na mocy ustawy z 24 lipca 1919 r. (dalej: u.p.p.)². Stanowiła aparat wykonawczy organów administracji ogólnej, ministra spraw wewnętrznych, wojewodów i starostów. Wymienione organy wydawały polecenia, dyrektywy służbowe w sprawach związanych przede wszystkim z ochroną bezpieczeństwa i porządku publicznego. Natomiast w zakresie dochodzeń czy

¹ J. Mierzwa, *Unifikacja, modernizacja, opresja. Przemiany aparatu administracyjnego II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2020, z. 4, s. 719–723.

² *Ustawa z dnia 24 lipca 1919 r. o policji państwowej*.

ścigania popełnionych przestępstw policja była podporządkowana organom wymiaru sprawiedliwości (sędziom śledczym i prokuratorom)³.

Struktury organizacyjne PP odpowiadały obowiązującemu podziałowi sądowemu kraju. Na szczeblu województw plasowały się komendy okręgowe, a na terenie powiatów – komendy powiatowe. Komenda powiatowa mogła obsługiwać terytorialnie więcej niż jeden powiat. Najmniejszymi komórkami organizacyjnymi były komisariaty policji, które swoim zakresem działania obejmowały całe miasta lub dzielnice, oraz posterunki funkcjonujące na obszarze gminy lub kilku gmin⁴.

Jak wynika z przepisów ustawy, PP stanowiła państwową organizację służby bezpieczeństwa, której podstawowym zadaniem była ochrona bezpieczeństwa, ładu, spokoju i porządku publicznego. Nowo powstała formacja miała pełnić funkcję organów wykonawczych władz państwowych i samorządowych, z kolei jak stanowi art. 13 u.p.p., urzędy prokuratorskie i władze sądowe miały wydawać policji bezpośrednie zlecenia zgodnie z przepisami o postępowaniu karnym. Komendant Główny PP miał uprawnienia władcze w zakresie organizacji, administracji, zaopatrzenia, uzbrojenia i wyszkolenia policjantów. Nie mógł on jednak wpływać na charakter zadań wykonywanych przez podlegających mu funkcjonariuszy, co w znacznym stopniu ograniczało działalność tej formacji, doprowadziło do wielu problemów kompetencyjnych oraz osłabiło korpus policyjny⁵.

Ustawą o PP wprowadzono funkcjonowanie jednostek policji na terenie całego kraju. Policja podlegała, jak stanowił art. 4 u.p.p., ministrowi spraw wewnętrznych. Takie uzupełnienie aparatu policyjnego nastąpiło również w innych państwach. Dobry przykład stanowi Francja, gdzie Policja Narodowa, podlegająca ministerstwu spraw wewnętrznych, stanowiła uzupełnienie Żandarmerii Narodowej.

W okresie zaborów przestępczość na ziemiach polskich zwalczały organy policyjne zaborców. Natomiast w chwili powołania PP wyspecjalizowanym pionem przeznaczonym do zwalczania przestępczości kryminalnej była policja kryminalna⁶. W 1938 r. służbę w kraju pełniło 29 936 funkcjonariuszy⁷, a w momencie wybuchu

³ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2001, s. 515.

⁴ S. Franc, *Policja państwowa w II Rzeczypospolitej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2012, nr 8, s. 191–192.

⁵ K. Żurek, *Organizacja i działalność Policji Politycznej w Polsce międzywojennej*, „Acta Iuridica Resoviensia” 2022, nr 1, s. 237–239.

⁶ Z. Siemak, *Policja kryminalna w II Rzeczypospolitej. Powstanie, organizacja, kadry i metody pracy*, „Zagadnienia Społeczne” 2014, nr 1, s. 186–187.

⁷ M.K. Jeleniewski, *Model Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej (1919–1939)*, w: *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, t. 1, A. Szymaniak, W. Ciepela (red.), Poznań 2007, s. 23.

II wojny światowej – 30 812⁸. Policję Państwową rozwiązano 15 sierpnia 1944 r.⁹ Zastąpiono ją Milicją Obywatelską, która 7 października 1944 r. rozpoczęła działalność jako „prawno-publiczna formacja służby Bezpieczeństwa Publicznego”¹⁰.

Rzeczony kryminalistyki i jej rola w pracy policjantów w Polsce międzywojennej – krótka charakterystyka

Po odzyskaniu niepodległości przez państwo polskie i zorganizowaniu aparatu ścigania jednym z najważniejszych zadań, z którymi musiała zmierzyć się policja, było wprowadzenie odpowiedniego systemu identyfikacji sprawców przestępstw. Policja Państwowa w pracy wykrywczej zaczęła stosować na przykład daktyloskopię. Już 24 grudnia 1919 r. Komendant Główny PP zatwierdził, a następnie wdrożył polską instrukcję daktyloskopijną¹¹. Daktyloskopię wykonywano między innymi u aresztowanych oraz podejrzanych, którzy należeli do kategorii zbrodniarzy podlegających dozorowi policyjnemu, zbrodniarzy pochodzących z różnych państw oraz włóczęgów, wydalonych z kraju wyrokami sądowymi lub orzeczeniami administracyjnymi. Ważną rolę w rozwoju daktyloskopii odegrał ówczesny premier Ignacy Jan Paderewski. Zaprosił on do Polski angielską misję policyjną, która pracowała w RP do października 1920 r. Do jej obowiązków należało między innymi udzielenie pomocy w organizowaniu polskich organów ścigania oraz prowadzenie szkoleń. Działalność na skalę międzynarodową polska policja rozpoczęła już w 1923 r. Jej przedstawiciele uczestniczyli w odbywającym się w Wiedniu kongresie założycielskim Międzynarodowej Komisji Policji Kryminalnych. Wtedy też polska policja przystąpiła do Interpolu (ang. International Criminal Police Organization). W celu zwiększenia wykrywalności popełnionych przestępstw Wydział IV Komendy Głównej PP (KGPP) powołał w 1926 r. specjalną registraturę jednopalcową, tzw. monodaktyloskopię. Jej nadrzędnym celem było odkrycie tożsamości człowieka po śladach, jakie zostawił na miejscu zdarzenia¹².

⁸ R. Litwiński, *Korpus policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne*, Lublin 2007, s. 99.

⁹ *Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 sierpnia 1944 r. o rozwiązaniu policji państwowej (tzw. granatowej policji)*.

¹⁰ *Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 7 października 1944 r. o Milicji Obywatelskiej*.

¹¹ D. Buras, *Wykorzystanie daktyloskopii przez Policję Państwową w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Problemy Kryminalistyki” 2004, nr 246, s. 56.

¹² W. Bryła, *Zarys historii nauk kryminalistycznych na ziemiach polskich*, w: *Acta Uroboroi – w kręgu alchemii*, M. Dąsał (red.), Wrocław 2017, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/13486>, s. 66–76 [dostęp: 30 VIII 2022].

Podwaliny pod rozwój kryminalistyki w okresie międzywojennym w dużej mierze położyli medycy sądowi, ponieważ to oni w tamtym okresie zajmowali się zagadnieniami kryminalistycznymi¹³. Znaczenia nabierało również powstawanie placówek szkoleniowych. Jak słusznie spostrzegła Grażyna Kędzierska, PP była najważniejszą odbiorcą wiedzy kryminalistycznej, dlatego przede wszystkim przez tę instytucję były tworzone placówki usługowe. Równolegle organizowano je w Ministerstwie Sprawiedliwości oraz siłach zbrojnych¹⁴.

Doświadczenia placówek usługowych wykonujących ekspertyzy kryminalistyczne ukazywały liczne braki w wiedzy funkcjonariuszy policji prowadzących oględziny miejsc zdarzeń i zabezpieczających ślady. O wyniku wielu spraw decydowały błędy popełnione już we wstępnej fazie śledztwa¹⁵. Z tego powodu podjęto działania na rzecz rozwoju szkolnictwa policyjnego i podniesienia poziomu kompetencji funkcjonariuszy. W kraju zaczęły powstawać szkoły policyjne¹⁶.

W 1929 r. w Warszawie powołano Instytut Ekspertyz Sądowych. Podstawą prawną jego utworzenia było rozporządzenie ministra sprawiedliwości z 25 listopada 1929 r.¹⁷ Instytut zaczął działać już kilka lat wcześniej, rozporządzenie jedynie sankcjonowało jego istnienie. W 1927 r. ówczesny minister sprawiedliwości powierzył sędziemu śledczemu apelacyjnemu Józefowi Skorzyńskiemu zadanie powołania „instytutu do badań naukowo-sądowych”. Skorzyński został również mianowany na stanowisko kierownika tego instytutu kolejnymi reskryptami: z 25 maja 1929 r. oraz z 10 stycznia 1930 r. W maju 1929 r. w Instytucie rozpoczął działalność Dział I Badań Fizyko-Chemicznych, a kilka miesięcy później – Dział II Badań Chemiczno-Toksikologicznych oraz Dział III Badań Biologicznych¹⁸. Ważnym okresem dla rozwoju kryminalistyki i policjantów w okresie międzywojennym był także czas przygotowywania nowego kodeksu karnego wprowadzonego w życie w 1932 r.¹⁹

W pracy policjantów zaczęto wykorzystywać najnowsze osiągnięcia z dziedziny nauki i techniki, pozwalające na skuteczniejsze wykrywanie przestępstw oraz mające istotny wpływ na rozwój polskiej kryminalistyki. Duży wkład w prace nad

¹³ G. Kędzierska, *Polska kryminalistyka w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2018, t. 18, s. 243–263.

¹⁴ Tamże, s. 251.

¹⁵ J. Widacki, *Stulecie polskich detektywów*, Kraków 1992, s. 202.

¹⁶ G. Kędzierska, *Polska kryminalistyka...*, s. 251–252.

¹⁷ *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 listopada 1929 r. zmieniające przepisy o ustaleniu tytułów urzędowych prokuratorów i wiceprokuratorów Sądu Najwyższego*.

¹⁸ G. Kędzierska, *Polska kryminalistyka...*, s. 254–255.

¹⁹ M. Rodak, *Międzywojenna polska debata kryminologiczna – poszukiwanie społecznych przyczyn przestępczości i sposobów jej zwalczania*, „Archiwum Kryminologii” 2009, t. 31, s. 102–103.

nią mieli, jak już wspomniano, medycy sądowi, którzy wykonali tytaniczną pracę jeszcze przed odzyskaniem niepodległości przez państwo polskie. Do grona osób zasłużonych w tej dziedzinie należy zaliczyć między innymi Leona Wachholza oraz Jana Olbrychta, którzy często przeprowadzali badania kryminalistyczne dla organów bezpieczeństwa i wymiaru sprawiedliwości²⁰.

Działalność i przemiany organizacyjne policji kryminalnej w latach 1919–1926

W okresie 1919–1939 kilkakrotnie reorganizowano struktury PP. Od samego początku funkcjonowania tego wyspecjalizowanego organu bezpieczeństwa obok policji mundurowej działała również policja kryminalna²¹. Służba Śledcza (kryptonim IV-D) rozpoczęła działalność w 1922 r. w strukturach organizacyjnych PP. Nadrzędnym zadaniem tej służby było wykrywanie i zwalczanie przestępstw o charakterze politycznym wymierzonych w bezpieczeństwo państwa i zakłócających jego porządek. W celu zwalczania przestępczości politycznej ze Służby Śledczej zostały wyodrębnione specjalne komórki (od sierpnia 1920 r. noszące nazwy działów śledczych IV-D), które realizowały swoje zadania wewnątrz PP oraz były bezpośrednio podporządkowane Wydziałowi IV-D. Jedną z nich to Inspektorat Defensywy Politycznej, który miał ogromne znaczenie dla zwalczania przestępczości o charakterze politycznym. Stanowił on samodzielną jednostkę KGPP i podlegał Komendantowi Głównemu, w sprawach przedmiotowych zaś szefowi Sekcji Bezpieczeństwa Publicznego i Prasy MSW. Nie miał jednak sieci organów terenowych, które byłyby mu podporządkowane. Ddochodziło w związku z tym do wielu nieporozumień, dlatego że obowiązki policji politycznej aż do drugiej połowy 1920 r. spoczywały na barkach pracowników Służby Śledczej w urzędach i ekspozyturach śledczych. Dopiero w chwili powołania nowego Wydziału IV-D (w miejsce dotychczasowego Inspektoratu Defensywy Politycznej) nastąpiły istotne zmiany²².

W art. 7 u.p.p. wspomniano o powołaniu policji kryminalnej. Należy jednak pamiętać o tym, że w omawianym okresie termin „służba śledcza” nie miał ustalonego znaczenia. Jej rola i zakres uprawnień zależał od panującej sytuacji społecznej w kraju oraz warunków organizacyjnych. Dlatego też w okresie międzywojennym można dostrzec dużą dynamikę zmian związanych z tą formacją.

²⁰ K. Halicki, *Sprzęt specjalistyczny w służbie Policji Państwowej w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Problemy Kryminalistyki” 2009, nr 263, s. 72.

²¹ A. Misiuk, *Policja Państwowa 1919–1939: powstanie, organizacja, kierunki działania*, Warszawa 1996, s. 58–59.

²² M. Mączyński, *Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej: organizacyjno-prawne podstawy funkcjonowania*, Kraków 1997, s. 53.

Z chwilą uformowania się tych wyspecjalizowanych organów policyjnych w ramach ogólnopaństwowej służby bezpieczeństwa powstały wokół nich liczne kontrowersje i spory kompetencyjne²³.

Minister spraw wewnętrznych na mocy art. 5, 7 i 9 u.p.p. wydał przepisy wykonawcze o utworzeniu policji kryminalnej. Paragraf 2 tych przepisów stanowił, że *Zadania urzędów policyjno-śledczych polegają na zapobieganiu i ujawnianiu przestępstw*. Zwalczaniem przestępczości zajmowała się przede wszystkim policja kryminalna, działająca przy każdej komendzie okręgowej PP (w formie urzędu policyjno-śledczego)²⁴.

Liczne zadania spoczywające na barkach funkcjonariuszy powodowały, że modelu pracy nie można było zamknąć w systemie ośmiogodzinnym. Obowiązki przydzielone funkcjonariuszom nieradko zmuszały policjantów do stałej obserwacji życia społecznego, niezależnie od tego, czy funkcjonariusz był na służbie, czy poza nią. Robert Litwiński w swojej pracy podaje przykłady przypadków interwencji policjantów w trakcie rodzinnego wypoczynku. Ich troska o zapewnienie bezpieczeństwa oraz spokoju publicznego krzewiła obraz funkcjonariusza policji, który jest na służbie państwa i społeczeństwa²⁵.

W okresie międzywojennym czynniki takie jak kryzys gospodarczy oraz rosnące bezrobocie negatywnie oddziaływały na nastroje społeczne w całym kraju. W rezultacie odnotowano wiele wystąpień i demonstracji. Na przykład w 1925 r. Śląski Urząd Wojewódzki przypomniał starostom i dyrektorom policji, aby byli przygotowani na ewentualne zakłócenia porządku publicznego i nie dali się zaskoczyć. Funkcjonariusze policji przy wykorzystaniu środków prewencyjnych w pierwszej kolejności mieli zwalczać agitację, która zwykle leżała u źródeł zbiorowej demonstracji²⁶.

W początkowych latach po odzyskaniu niepodległości w kraju rosła liczba zabójstw. W 1921 r. odnotowano 1943 przypadki, w 1925 r. natomiast ich liczba spadła do 995. W połowie lat 30. nastąpił ponowny wzrost – w 1935 r. dokonano 1672 zabójstw, a w kolejnym roku – 1830. Wzrosła również liczba rozbojów oraz kradzieży z włamaniem. W 1921 r. było ich 2946. Rok później nastąpił niewielki spadek – odnotowano 2585 przypadków, a w 1923 r. – 992. Najmniej rozbojów i kradzieży z włamaniem w okresie międzywojennym zarejestrowano w 1927 r. – były to

²³ A. Misiuk, *Historia policji od X wieku do współczesności*, Warszawa 2008, s. 136.

²⁴ S. Kozdrowski, *Metody i zakres gromadzenia danych do statystyki policyjnej w II Rzeczypospolitej (1919–1934)*, „Studia nad Bezpieczeństwem” 2017, nr 2, s. 77–78.

²⁵ R. Litwiński, *Zawód policjanta w Drugiej Rzeczypospolitej: służba czy praca? w: Metamorfozy społeczne. Praca i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej*, W. Mędrzecki, C. Leszczyńska (red.), t. 9, Warszawa 2014, s. 275.

²⁶ M. Siewier, *Z dziejów bezpieczeństwa wewnętrznego II RP. Policja Województwa Śląskiego wobec ruchu komunistycznego*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne” 2017, nr 14, s. 275.

182 przypadki. Rok później nastąpił duży wzrost liczby rozbojów. W 1937 r. odnotowano ich 2228²⁷. Własną statystykę kryminalną w PP zaczęto prowadzić już w 1919 r., a następnie rozwijano ją w ramach kolejnych koncepcji²⁸.

W październiku 1919 r. wydano przepisy o organizacji urzędów policyjno-śledczych. Na szczeblu okręgu został utworzony Urząd Policyjno-Śledczy. W powiatach natomiast działały podległe mu ekspozytury. W okręgach policyjnych tworzono ekspozytury odpowiedniej kategorii, zależnej od lokalnych warunków przestępczości. Były to ekspozytury²⁹:

- I rzędu (nie mniej niż 50 funkcjonariuszy),
- II rzędu (od 25 do 50 funkcjonariuszy),
- III rzędu (od 10 do 25 funkcjonariuszy),
- IV rzędu (od 3 do 10 funkcjonariuszy).

Istotne zmiany dla policji kryminalnej nastąpiły wraz z rozporządzeniem z 4 stycznia 1922 r.³⁰, na mocy którego przy każdej komendzie okręgowej PP powstawał urząd śledczy. Z kolei w miastach, w których mieściła się siedziba sądów okręgowych, oraz w miarę potrzeb w innych miastach tworzono ekspozytury urzędów śledczych. Wchodziły one w skład miejscowych komend oraz były podporządkowane lokalnym komendantom policji. Komendanci komend powiatowych sprawowali jednocześnie funkcje zwierzchników ekspozytur śledczych prowadzących działalność na podlegającym im obszarze³¹.

W zakresie prowadzonych czynności urzędy śledcze były zależne od organów wymiaru sprawiedliwości. Zadaniem urzędów śledczych i ich ekspozytur było zapobieganie przestępstwom, ujawnianie i ściganie sprawców. Natomiast na szczeblu centralnym, w strukturze organizacyjnej KGPP, nadal funkcjonował Wydział IV, który zajmował się między innymi prowadzeniem statystyki przestępstw, ogólnopañstwową rejestracją przestępców czy pościgami. Należy podkreślić, że ten wydział nadzorował działalność policji kryminalnej w całym państwie³².

W dniu 20 maja 1922 r. Komendant Główny PP wydał instrukcję służbową, zgodnie z którą okręgowe urzędy śledcze miały prowadzić dochodzenia w sprawach

²⁷ D. Sowińska, *Przestępczość kryminalna w okresie międzywojennym na obszarze siedleckiego okręgu sądowego. Sprawca, motyw, kara*, „Rozprawy Społeczne” 2015, t. 9, nr 3, s. 39.

²⁸ S. Kozdrowski, *Metody i zakres gromadzenia danych...*, s. 77–88.

²⁹ Tamże, s. 78.

³⁰ *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 4 stycznia 1922 r. o organizacji urzędów śledczych.*

³¹ Z. Siemak, *Policja kryminalna w II Rzeczypospolitej...*, s. 187.

³² S. Kozdrowski, *Organizacja i wyszkolenie Policji Śledczej w II Rzeczypospolitej*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska” 2006, nr 19, s. 84–98.

skomplikowanych i o dużym znaczeniu, instruować i kontrolować policję kryminalną oraz sporządzać miesięczne wykazy przestępczości i sprawozdania kwartalne³³. Terenowe ekspozytury śledcze wykonywały zaś zadania w zakresie wykrywania i zwalczania przestępczości. Wykorzystywano obserwację, służbę patrolową oraz współpracę z siecią konfidentów. W instrukcji zasygnalizowano potrzebę ścisłej współpracy policji mundurowej oraz funkcjonariuszy policji kryminalnej. Podział kompetencji śledczych miał charakter dwuszczeblowy. Urzędy policyjne I instancji, tj. posterunki, komisariaty i komendy powiatowe, realizowały bezpośrednio zadania w zakresie ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego. Z kolei organy II instancji, tj. komendy okręgowe i urzędy śledcze, miały pełnić funkcje administracyjne i inspekcyjne³⁴. Ważną regulacją prawną była instrukcja inwigilacyjna. Zawierała ona tak istotne elementy, jak np. objaśnienie pojęcia inwigilacji, metod jej prowadzenia, a ponadto zdefiniowano w niej zasady prowadzenia dokumentacji.

Tak jak wspomniano, w 1923 r. PP przystąpiła do Interpolu. Komendant Główny PP wydał rozkaz nr 299 w sprawie międzynarodowej służby informacyjnej. Za jego sprawą wdrożono między innymi ewidencję międzynarodowych przestępców. Prowadzono również odrębne kartoteki (w zależności od kategorii zarejestrowanych osób). Ewidencję nadzorował Wydział IV KGPP. Rolą Międzynarodowej Komisji Policji Kryminalnej było publikowanie nadesłanych doniesień w piśmie policyjnym „Międzynarodowe publiczne bezpieczeństwo”³⁵.

Kolejne zmiany organizacyjne w zakresie działalności policji kryminalnej dokonały się w 1924 r. W miejsce okręgowych urzędów śledczych utworzono przy wszystkich komendach okręgowych referaty kryminalne. Fundamentalna zmiana w funkcjonowaniu organów śledczych nastąpiła jednak dopiero w 1926 r. za sprawą likwidacji Policji Politycznej oraz przejścia przez urzędy śledcze znacznej części jej kompetencji³⁶.

Działalność i przemiany organizacyjne policji kryminalnej w latach 1926–1939

W dniu 21 lipca 1926 r. wydano rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych reorganizujące policję kryminalną³⁷. Reforma policji objęła swoim zasięgiem cały kraj. Na mocy tego aktu prawnego konsekwentnie prowadzono działania zmierzające do

³³ A. Misiuk, *Historia policji od X wieku...*, s. 136–137.

³⁴ S. Kozdrowski, *Organizacja i wyszkolenie Policji Śledczej...*, s. 86.

³⁵ Tamże, s. 86–87.

³⁶ W. Śleszyński, *Rola i zadania organów Policji Państwowej na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (1920–1939)*, „Studia Podlaskie” 2005, t. 15, s. 20–21.

³⁷ *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 21 lipca 1926 r. o organizacji urzędów śledczych.*

rozwiązania dotychczasowych organów, a zarazem powołania do życia tzw. jednolitych urzędów śledczych funkcjonujących przy komendach wojewódzkich, powiatowych, miejskich, przy komisariatach oraz innych jednostkach wykonawczych PP. Jak stanowił § 3 wydanego rozporządzenia, (...) *urzędy śledcze podporządkowane są jednostkom policji ogólnej, przy których istnieją; stosunek urzędów śledczych do innych jednostek policji ogólnej oraz wzajemny stosunek urzędów śledczych określi instrukcja wydana przez Komendanta Głównego Policji Państwowej.*

Wraz z likwidacją Policji Politycznej nastąpiły duże zmiany, dzięki którym najbardziej zasłużeni i doświadczeni funkcjonariusze tego pionu obejmowali ważne stanowiska w policji kryminalnej. Troska o stan kadrowy wynikała zapewne z potrzeby posiadania doświadczonej kadry do przeprowadzania akcji represyjnych o politycznym charakterze. W obawie przed osłabieniem skuteczności działań w zwalczaniu ruchu wywrotowego pion tej służby otrzymał kompetencje policji politycznej.

Tworzenie i likwidacja urzędów śledczych należały do zadań szefa MSW. Początkowo dążono do podporządkowania urzędów śledczych jednostkom policji ogólnej, przy których działały, a w zakresie czynności dochodzeniowych – bezpośrednio organom wymiaru sprawiedliwości. Największe przekształcenia nastąpiły jednak po 7 sierpnia 1926 r., kiedy MSW wydało polecenie zlikwidowania dotychczasowych okręgowych urzędów śledczych. W tym samym czasie nakazano utworzenie takich urzędów w 23 miastach. Trudno nie zgodzić się z Andrzejem Misiukiem, według którego wdrożone zmiany były połowiczne i niekonsekwentne. Policja kryminalna wymagała kompleksowych rozwiązań. Duże zmiany związane z tą formacją zaszły już w nowych warunkach politycznych, po przejęciu władzy przez sanację. O stabilizacji w odniesieniu do policji kryminalnej można mówić od 1927 r. Warto podkreślić, że w takim kształcie funkcjonowała ona do wybuchu wojny w 1939 r.³⁸

Istotny wpływ na rozwój policji kryminalnej miało rozporządzenie wydane przez MSW 8 kwietnia 1927 r. Zapowiadało ono, w zależności od potrzeb, tworzenie przy niektórych komendach powiatowych i komendach miast wydzielonych wydziałów śledczych, a przy komendach wojewódzkich PP – urzędów śledczych. Wydziały śledcze stały się częścią danej komendy i podlegały jej kierownictwu. Z kolei urzędy śledcze podlegały komendom wojewódzkim, przy których były organizowane i obejmowały ten sam rejon działania. Jednak największe zmiany objęły Wydział IV KGPP, który zmienił nazwę na: Centrala Służby Śledczej (CSS)³⁹.

³⁸ A. Misiuk, *Historia policji od X wieku...*, s. 137.

³⁹ *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 8 kwietnia 1927 r. o wydziałach i urzędach śledczych.*

Do zadań CSS należało między innymi: nadzorowanie działalności formacji policyjnej w zakresie służby śledczej, współdziałanie w fachowym szkoleniu funkcjonariuszy, prowadzenie centralnej rejestracji daktyloskopijnej, gromadzenie informacji o przestępczości na całym obszarze kraju, wydawanie opinii i wniosków w sprawach personalnych policji kryminalnej oraz zarządzanie pościgu. W określonych okolicznościach CSS podejmowała bezpośrednio prowadzenie dochodzeń śledczych. Ponadto zmienił się ustrój wewnętrzny organu centralnego policji kryminalnej. Wcześniej Wydział IV KGPP składał się z działu ogólnego oraz działu rejestracyjno-pościgowego (zajmowano się w nim istotnymi zagadnieniami z zakresu m.in. daktyloskopii, fotografii, inwigilacji ogólnej oraz zagranicznej, różnego rodzaju ekspertyzami). Gdy rozwiązano Policję Polityczną, to właśnie centralę kryminalną objęła największa reorganizacja. Jej zadania były realizowane przez trzy komórki, tj. ogólną, polityczną i daktyloskopijno-rozpoznawczą.

W 1939 r. w skład CSS wchodziło osiem samodzielnych referatów, tj. kryminalny, rozpoznawczy, rejestracyjno-pościgowy, techniki śledczej, ogólny, policji kobiecej, do spraw specjalnych, hodowli i szkolenia psów służbowych⁴⁰. Przy komendach wojewódzkich PP utworzono natomiast tzw. jednolite urzędy śledcze, które realizowały zadania władzy śledczej II instancji. Władzę kierowniczą sprawowali w nich naczelnicy (dzierżący równocześnie obowiązki zastępców komendantów wojewódzkich w sprawach służby kryminalnej). Swoistym novum policji kryminalnej były wydziały śledcze, które organizowano przy niektórych komendach powiatowych PP oraz komendach miast (wydzielonych jako ich części składowe). Wydziały śledcze pełniły funkcję I instancji władzy wykonawczej pionu śledczego.

Do 1927 r., jak już wspomniano, policja kryminalna była często reorganizowana⁴¹. W 1928 r. zauważa się natomiast stopniowy proces angażowania policji mundurowej do wypełniania zadań z zakresu służby śledczej i politycznej, który zakończył się w tym samym roku. Należy zwrócić uwagę, że niemal na wszystkich etapach procesu przemian organizacyjnych policji kryminalnej pojawiały się problemy dotyczące skuteczności pracy wykrywczej oraz dowodowej omawianej formacji⁴².

W 1928 r. kierownictwo policji, zgodnie z zaleceniami Józefa Piłsudskiego, prowadziło proces tzw. usłedczania policji, którego podstawowym celem było

⁴⁰ A. Misiuk, *Historia policji od X wieku...*, s. 137–138.

⁴¹ A. Misiuk, *Służba śledcza Policji Państwowej. Geneza, organizacja i kierunki działania*, w: *W cieniu służb. Ze studiów nad bezpieczeństwem państwa*, P. Kołakowski i in. (red.), Toruń 2016, s. 35.

⁴² Tamże, s. 88.

poprawianie sprawności w zakresie zwalczania przestępczości, w tym nielegalnej działalności politycznej⁴³. Wszystkie pionierzy PP traktowano wówczas równorzędnie. Kadra policji kryminalnej była częściej delegowana na stanowiska komendantów posterunków i kierowników komisariatów, funkcjonariuszy policji mundurowej kierowano natomiast na śledcze kursy szkoleniowe⁴⁴. Warto zauważyć, że po zamachu majowym w 1926 r. nie odnotowano zasadniczych zmian dotyczących tej formacji. Jak stwierdza Wojciech Śleszyński, władze sanacyjne uważały, że podniesieniu efektywności działania organów policyjnych służą nie tyle częste przebudowy strukturalne, ile udoskonalanie funkcjonującego już modelu⁴⁵. Istotne zmiany nastąpiły dopiero w okresie 1926–1939. Można wówczas dostrzec większą efektywność działań między innymi policji politycznej, ponieważ jak słusznie zauważył Andrzej Peplowski, zwiększył się udział pozostałych służb – Policji Ogólnej i Policji Kryminalnej (Śledczej) – w obserwacji nielegalnej i legalnej działalności politycznej⁴⁶.

Warto podkreślić, że współdziałanie instytucji państwowych jest istotne, ponieważ rzutuje na właściwe realizowanie zadań związanych z systemem bezpieczeństwa państwa. Przenikanie się kompetencji przypisanych do poszczególnych formacji mundurowych może pozytywnie wpływać na funkcjonowanie struktur państwa⁴⁷.

W związku z wspomnianym procesem usledzczenia znaczna część zadań policji politycznej, liczącej ok. 1200 funkcjonariuszy, została przejęta przez cały aparat policyjny, który w tamtym okresie liczył ok. 30 tys. funkcjonariuszy. Należy również zauważyć, że intensywne szkolenie funkcjonariuszy policji ogólnej oraz policji kryminalnej, jak również doskonalenie systemu wymiany informacji o znaczeniu politycznym doprowadziły po zamachu majowym w 1926 r. do poprawy jakości rozpoznania sytuacji w kraju. Ponadto wzrosła skuteczność w zwalczaniu szpiegostwa

⁴³ A. Peplowski, *Organizacja policji kryminalnej w II RP*, „Problemy Kryminalistyki” 1984, nr 165, s. 466–474.

⁴⁴ K. Halicki, *Geneza i rozwój organizacyjny Policji Państwowej 1920–1939*, Policja Kujawsko-Pomorska, 15 IX 2015 r., <https://kujawsko-pomorska.policja.gov.pl/kb/informacje/historia-policji/historia-policji-1920/2992,Geneza-i-rozwoj-organizacyjny-Policji-Panstwowej-1920-1939.html> [dostęp: 29 VIII 2022].

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ A. Peplowski, *Współdziałanie Policji Politycznej z Oddziałem II Sztabu Głównego WP*, w: *Kontrwywiad II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, t. 2, Z. Nawrocki (red.), Warszawa 2014, s. 69–70.

⁴⁷ S. Bylina, *Współdziałanie policji i wojska w II i III Rzeczypospolitej w zakresie szkolenia wojskowego funkcjonariuszy*, w: *Współdziałanie policji z innymi podmiotami w zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego*, E. Ura (red.), Rzeszów 2021, s. 255.

oraz dywersji i w dużym stopniu zacieśniła się współpraca z wojskowymi organami bezpieczeństwa⁴⁸.

Wybuch II wojny światowej sprawił, że służba funkcjonariuszy policji została przerwana.

Podsumowanie

Po przeanalizowaniu działalności i organizacji policji kryminalnej w okresie międzywojennym należy podkreślić, że ta formacja przeszła duże zmiany organizacyjne. Zmiany, przede wszystkim polityczne i prawne, objęły również PP. Jak ukazano w niniejszym artykule, jej władze przywiązywały dużą wagę do odpowiedniego wyszkolenia i podnoszenia kompetencji funkcjonariuszy, zwłaszcza w dziedzinie kryminalistyki, która w momencie odbudowy państwa polskiego była nową, rozwijającą się nauką. Jej rozwój pomagał funkcjonariuszom w skutecznym zwalczaniu przestępczości. Rola policji kryminalnej, zdaniem autora, wyraźnie zyskała na znaczeniu dopiero po likwidacji policji politycznej.

Bibliografia

- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 2001.
- Buras D., *Wykorzystanie daktyloskopii przez Policję Państwową w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Problemy Kryminalistyki” 2004, nr 246, s. 56–61.
- Bylina S., *Współdziałanie policji i wojska w II i III Rzeczypospolitej w zakresie szkolenia wojskowego funkcjonariuszy*, w: *Współdziałanie policji z innymi podmiotami w zakresie bezpieczeństwa i porządku publicznego*, E. Ura (red.), Rzeszów 2021, s. 255–270.
- Franc S., *Policja państwowa w II Rzeczypospolitej*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2012, nr 8, s. 185–205.
- Halicki K., *Sprzęt specjalistyczny w służbie Policji Państwowej w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Problemy Kryminalistyki” 2009, nr 263, s. 72–78.
- Jeleniewski M.K., *Model Policji Państwowej w II Rzeczypospolitej (1919–1939)*, w: *Policja w Polsce. Stan obecny i perspektywy*, A. Szymaniak, W. Ciepiela (red.), t. 1, Poznań 2007.

⁴⁸ A. Pepłoński, *Współdziałanie Policji Politycznej...*, s. 70.

Kędzierska G., *Polska kryminalistyka w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Rocznik Stowarzyszenia Naukowców Polaków Litwy” 2018, t. 18, s. 243–263.

Kozdrowski S., *Metody i zakres gromadzenia danych do statystyki policyjnej w II Rzeczypospolitej (1919–1934)*, „Studia nad Bezpieczeństwem” 2017, nr 2, s. 77–88.

Kozdrowski S., *Organizacja i wyszkolenie Policji Śledczej w II Rzeczypospolitej*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska” 2006, nr 19, s. 84–98.

Litwiński R., *Korpus policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne*, Lublin 2007.

Litwiński R., *Zawód policjanta w Drugiej Rzeczypospolitej: służba czy praca?*, w: *Metamorfozy społeczne. Praca i społeczeństwo Drugiej Rzeczypospolitej*, W. Mędrzecki, C. Leszczyńska (red.), Warszawa 2014, t. 9, s. 261–276.

Majer P., *Geneza i ewolucja policji jako pojęcia, instytucji i funkcji państwa*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2012, t. 11, s. 129–155.

Mączyński M., *Policja Państwowa w II Rzeczypospolitej: organizacyjno-prawne podstawy funkcjonowania*, Kraków 1997.

Mierzwa J., *Unifikacja, modernizacja, opresja. Przemiany aparatu administracyjnego II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2020, z. 4, s. 719–731.

Misiuk A., *Historia policji od X wieku do współczesności*, Warszawa 2008.

Misiuk A., *Policja Państwowa 1919–1939: powstanie, organizacja, kierunki działania*, Warszawa 1996.

Misiuk A., *Służba śledcza Policji Państwowej. Geneza, organizacja i kierunki działania*, w: *W cieniu służb. Ze studiów nad bezpieczeństwem państwa*, P. Kołakowski i in. (red.), Toruń 2016.

Peplowski A., *Organizacja policji kryminalnej w II RP*, „Problemy Kryminalistyki” 1984, nr 165, s. 466–474.

Peplowski A., *Współdziałanie Policji Politycznej z Oddziałem II Sztabu Głównego WP*, w: *Kontrwywiad II RP (1914) 1918–1945 (1948)*, t. 2, Z. Nawrocki (red.), Warszawa 2014, s. 58–73.

Rodak M., *Międzywojenna Polska debata kryminologiczna – poszukiwanie społecznych przyczyn przestępczości i sposobów jej zwalczania*, „Archiwum Kryminologii” 2009, t. 31, s. 101–145.

Siemak Z., *Policja kryminalna w II Rzeczypospolitej. Powstanie, organizacja, kadry i metody pracy*, „Zagadnienia Społeczne” 2014, nr 1, s. 184–205.

Siewier M., *Z dziejów bezpieczeństwa wewnętrznego II RP. Policja Województwa Śląskiego wobec ruchu komunistycznego*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne” 2017, nr 14, s. 225–248.

Sowińska D., *Przestępczość kryminalna w okresie międzywojennym na obszarze siedleckiego okręgu sądowego. Sprawca, motyw, kara*, „Rozprawy Społeczne” 2015, t. 9, nr 3, s. 38–50.

Śleszyński W., *Rola i zadania organów Policji Państwowej na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej (1920–1939)*, „Studia Podlaskie” 2005, t. 15, s. 7–33.

Widacki J., *Stulecie polskich detektywów*, Kraków 1992.

Żurek K., *Organizacja i działalność Policji Politycznej w Polsce międzywojennej*, „Acta Iuridica Resoviensia” 2022, nr 1, s. 236–247.

Źródła internetowe

Bryła W., *Zarys historii nauk kryminalistycznych na ziemiach polskich*, w: *Acta Uroboroi – w kręgu alchemii*, Wrocław 2017, s. 66–76, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/13486> [dostęp: 30 VIII 2022].

Halicki K., *Geneza i rozwój organizacyjny Policji Państwowej 1920–1939*, *Policja Kujawsko-Pomorska*, 15 IX 2015 r., <https://kujawsko-pomorska.policja.gov.pl/kb/informacje/historia-policji/historia-policji-1920/2992,Geneza-i-rozwoj-organizacyjny-Policji-Panstwowej-1920-1939.html> [dostęp: 29 VIII 2022].

Akty prawne

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 7 października 1944 r. o Milicji Obywatelskiej (DzU z 1944 r. nr 7 poz. 33).

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 15 sierpnia 1944 r. o rozwiązaniu policji państwowej (tzw. granatowej policji) – (DzU z 1944 r. nr 2 poz. 6).

Ustawa z dnia 24 lipca 1919 r. o policji państwowej (Dz.Pr.P.P. z 1919 r. nr 61 poz. 363).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 listopada 1929 r. zmieniające przepisy o ustaleniu tytułów urzędowych prokuratorów i wiceprokuratorów Sądu Najwyższego (DzU z 1929 r. nr 81 poz. 609).

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 8 kwietnia 1927 r. o wydziałach i urządach śledczych (DzU z 1927 r. nr 40 poz. 358).

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 21 lipca 1926 r. o organizacji urzędów śledczych (DzU z 1926 r. nr 82 poz. 455).

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 4 stycznia 1922 r. o organizacji urzędów śledczych (DzU z 1922 r. nr 7 poz. 54).

Konrad Żurek _____

Absolwent seminarium doktoranckiego w zakresie nauk prawnych.
Jego zainteresowania naukowe obejmują: bezpieczeństwo wewnętrzne, prawo publiczne, historię prawa, relacje między państwem a Kościołem katolickim.